อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

คุณแม่เชื้อ มคธเพศ

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๗ พฤษภาคม ๒๕๑๗

294.304
อ233ช

คุณแม่เชื้อ มคธเพศ

ชาตะ ๔ กันยายน ๒๔๔๘

มรณะ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖

เลขหมู่ 294.304
0233 ฉ
เลขทะเบียน 013085

4072

ประวัติ คุณแม่เชื้อ มคธเพศ

คุณแม่เชื้อ มคธเพศ เกิดเมื่อวันจันทร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะเส็ง ร.ศ. ๑๒๔ ตรงกับวันที่ ๔ กันยายน ๒๔๔๘ ที่ตำบลบ้านแพน อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บุตรคุณตาสัมฤทธิ์ คุณยายสัมฤทธิ์ (ก่อนใช้นามสกุล) กำพร้ามารดาตั้งแต่อายุ ๖ ขวบ อยู่ในอุปการะของคุณยายทวด และคุณตา ตลอดมาจนเจริญวัย และได้สมรสกับคุณพ่อฉาย มคธเพศ เมื่ออายุ ๑๖ ปี โดยได้รับมรดกอันเป็นสมบัติเดิมที่คุณตาและคุณยายมอบไว้ให้ หลังจากสมรสแล้ว ได้ยึดอาชีพค้าขาย ด้วยความอุตสาหะวิริยะตลอดมา เก็บหอมรอมริบทรัพย์สิน เงินทองที่หามากอปรกับความเป็นผู้นำที่ดีของคุณพ่อฉาย ๆ จึงตั้งตัวได้เป็นปึกแผ่น มีบุตรธิดา รวม ๔ คน เป็นหญิง ๒ ชาย ๒ ได้ให้การเลี้ยงดูให้การศึกษาและให้มรดกแก่ลูก ๆ พอสมควร

คุณแม่มีคุณสมบัติพิเศษ ตั้งแต่ลูก ๆ ทุกคนจำความได้คือ ไม่เคยเห็นคุณแม่ฆ่าสัตว์โดยเจตนา โดยเฉพาะไม่เคยฆ่าสัตว์มาประกอบอาหารให้ลูก ๆ รับประทานเลย อันเป็นอุทธาหรณ์ซึ่งลูก ๆ ทุกคนยึดมั่นในการประพฤติชอบตามแบบอย่างของคุณแม่ตลอดมาจนทุกวันนี้

เมื่อมีโอกาส คุณแม่ชอบปลีกเวลาไปศึกษาและแสวงบุญในจังหวัดต่าง ๆ เช่น ที่พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นต้น จิตใจของคุณแม่มั่นในบวรพุทธศาสนา พร้อมกับส่งเสริมคุณพ่อและลูก ๆ ทุกคนให้ตั้งอยู่ในธรรมเป็นนิจตลอดมา

โดยเหตุที่ลูก ๆ ได้มาตั้งรากฐานอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ประกอบกับคุณแม่มีทรัพย์สินเป็นอสังหาริมทรัพย์อยู่ที่นนทบุรี คุณแม่จึงไปมาระหว่างอำเภอเสนา กับอำเภอเมืองนนทบุรีบ่อย ๆ ในที่สุดประมาณปลายปี ๒๕๑๑ คุณแม่ได้เริ่มป่วยเป็นอัมพาต เมื่ออาการทรุดหนัก จึงมาพักรักษาตัวอยู่กับลูก ๆ ที่นนทบุรี คุณพ่อและลูก ๆ ทั้งหมดได้พยายามช่วยกันอย่างที่สุด เพื่อให้ทุเลาจากโรค แต่ก็สุดความสามารถ อาการทรุดลงเป็นลำดับ จนไม่สามารถเคลื่อนไหวช่วยเหลือตัวเองตั้งแต่ต้นปี ๒๕๑๔ นับแต่คุณแม่เริ่มป่วย คุณแม่ไม่เคยต้องรบกวนการเงินจากลูก ๆ เลย คุณแม่มีเงินใช้จ่ายระหว่างป่วยได้อย่างเพียงพอ เพราะผลแห่งความขยันและประหยัดของคุณแม่ ในที่สุดวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖ เวลาประมาณ ๐๙.๐๐ น. คุณแม่ก็จากคุณพ่อและลูก ๆ ไปอย่างสงบ ณ บ้านเลขที่ ๑๕๓ หมู่ ๘ ในซอยเสนาสฤษฎิ์เดช ตำบลบางเขน อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ท่ามกลางความอาลัยรักของคุณพ่อและลูก ๆ ทุกคน

ความดีที่คุณแม่ได้สร้างไว้อย่างสุดที่คุณพ่อและลูก ๆ จะพรรณนา ขอกุศลกรรมของคุณแม่ จงเป็นสิ่งชักจูงให้ดวงวิญญาณของคุณแม่ไปสู่สุคติภพ.

ลูก ๆ

การเป็นภรรยาที่ดีของสามี เป็นแม่ที่ดีของลูก ๆ และตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมมาชั่วชีวิต ความดีเหล่านี้คงช่วยให้ดวงวิญญาณของผู้ล่วงลับไปมีความสุข.

ฉาย มคธเพศ

พระคุณของคุณแม่มากมายอย่างยิ่ง ลูก ๆ อาลัยรักคุณแม่อย่างสุดซึ้ง และสุดที่จะพรรณนา ชีวิตของคุณแม่มีค่ายิ่งกว่าสิ่งใดในโลก แต่ก็หามีอะไรที่ลูก ๆ จะนำมาแลกเปลี่ยนหรือต่อสู้เพื่อแลกกับชีวิตของคุณแม่ไม่ แม้แต่ตัวของลูก ๆ เอง ก็ต้องตามคุณแม่ไป เมื่อต้องจากไปอันเป็นกฎแห่งกรรมแล้ว กุศลกรรมเท่านั้นช่วยได้.

ลูก ๆ

เรามาจากที่ใดใครไม่รู้
จะไปสู่ที่ใดใครไม่เห็น
จะตายเช้าหรือบ่ายสายหรือเย็น
ไม่มีเว้นทุกคนจนปัญญา
เพราะเหตุนั้นจึงควรเร่งปฏิบัติ
เดินทางลัดมัชฌิมาสิกขาสาม
ใช้สติกำหนดรู้ดูรูปนาม
จะพบความสุขแท้ไม่แก่ตาย.

"เก็บตก"

ขอขอบพระคุณท่านผู้มีเกียรติ

ที่ได้ไปร่วมในพิธีบรรจุศพและฌาปนกิจศพ คุณแม่เชื้อ มคธเพศ ณ วัดมกุฎกษัตริยาราม.

ฉาย มคธเพศ
พยงค์ชิต เกิดนิมิตร
สุภา กลีบมาลัย
สมพงษ์ มคธเพศ
สมพร มคธเพศ

วิทยุธรรมเทศนา

พระธรรมจารีกถา

พระเทพเมธี วัดทองนพคุณ

แสดง ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์
วันจันทร์ที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๐๖

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จาติ ฯ

บัดนี้ จะอัญเชิญพระพุทธภาษิตที่ตรัสปรารภถึงธรรมจารีบุคคลมาตั้งบรรยายความพอสมควรแก่เวลา เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขสืบไป ฯ

อันธรรมย่อมเป็นหลักแห่งชีวิต ทุกคนเมื่อปราศจากธรรมแล้วจะทรงตัวอยู่ด้วยดีไม่ได้ พึงเห็นง่ายๆ เช่นผู้ที่ปราศจากธรรมคือสติ ก็ประมาทหรือวิกลจริต ผู้ที่ปราศจากธรรมคือหิริโอตตัปปะ ก็เป็นผู้ด้านอาจประพฤติชั่วได้ทุกอย่าง ผู้ที่ปราศจากธรรมคือเมตตาก็เป็นผู้เหี้ยมโหดดุร้าย ผู้ที่ปราศจากธรรมคือสมาธิ ก็เป็นผู้มีใจฟุ้งซ่าน ผู้ที่ปราศจากธรรมคือปัญญา ก็เป็นผู้หลง เป็นผู้มืด ผู้บอด ไม่เห็นไม่เข้าใจผิดชอบชั่วดีได้เท่าที่ควร ฯ

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า ธรรมนั้นมีความสำคัญต่อชีวิตของคน ไม่น้อยไปกว่าอาหาร อาหารภายนอกย่อมมีคุณบำรุงร่างกายให้เจริญเติบโต

แลทรงอยู่ได้ ธรรมภายในย่อมมีคุณบำรุงจิตใจให้สดชื่น ผ่องใส และมีภูมิจิตสูงขึ้นกว่าพื้นเพเดิม ผู้ต้องการความสุข ต้องประพฤติธรรมจึงจะเป็นสุข แม้เหตุที่ให้เกิดสุขทั้งหลายเช่นการมีทรัพย์สมบัติมากเป็นต้น ที่คนทั้งหลายถือกันว่าเป็นสุข ก็เป็นสุขจริง เพราะแก้ความทุกข์ความยากได้ แต่ถ้าไม่ประพฤติธรรมด้วย ก็เป็นสุขไปได้ไม่ราบรื่นยั่งยืน เพราะยังต้องร้อนใจด้วยความไม่พอ ก็เมื่อความไม่พอยังมีเพียงไร ก็ต้องดิ้นรนขวนขวายไปจนกว่าจะพอ ความพอก็ไม่มีในโลก จะปล่อยให้พอตามใจอยากนั้นเป็นอันไม่มี เหตุนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "อูโณ โลโก อติตฺโต ตณฺหาทาโส" สัตว์โลกมีใจพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาษแห่งความอยาก ฯ ถ้านึกถึงพระพุทธภาษิตว่า "สนฺตุฏฺฐี ปรมํ ธนํ" ความสันโดษ เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง ดังนี้ มีสติยับยั้งความอยากเกินไว้บ้าง ก็ค่อยสบายใจ อนึ่ง มาร้อนด้วยการบริหารรักษา ถ้าทรัพย์สมบัติเป็นต้นนั้นวิบัติเป็นอันตรายไป ก็ทุกข์โทมนัสปริเทวนาการไปต่าง ๆ ถ้านึกถึงพระพุทธภาษิตว่า "สพฺเพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว" เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ดังนี้ โทมนัสเสียใจอาลัยก็เพลา ไม่รัดรึงเต็มที่ ๆ เมื่อเวลายังดี ๆ อยู่ก็ควรหัดนึกหัดปลงไว้บ้าง เพื่อเตือนให้รู้ล่วงหน้าเสียก่อน สิ่งไรรู้ล่วงหน้าเสียก่อน ไม่ทำให้ขลุกขลักใจ อย่างแขกที่มาหา ถ้าไม่ให้เจ้าของถิ่นทราบล่วงหน้า ปุบปับมาเจ้าของถิ่นก็ขลุกขลัก ฉะนั้น ฯ เมื่อคราวเจริญอย่าลืมตัวมัวเมาว่าทุกสิ่งจะยั่งยืนไปหมด ให้นึกถึงความเสื่อมไว้ด้วย น้ำขึ้นไหลบ่ามาถึงขนาดท่วมบ้านท่วมเมือง ไม่ช้าก็ต้องลดลง เพราะขึ้นถึงที่สุดแล้วก็ต้องลดลง

เป็นธรรมดา ไม่ว่าอะไรหมดต้องอยู่ในกฎของธรรมดาอย่างนี้ ฯ

เพราะฉะนั้น บุคคลแม้พรั่งพร้อมด้วยลาภยศอำนาจสุขสรรเสริญแล้ว ต้องประพฤติธรรมด้วยจึงจะเป็นสุขตามภูมิ ประพฤติได้อย่างหยาบก็เป็นสุขอย่างหยาบ ประพฤติได้อย่างกลาง ก็เป็นสุขอย่างกลาง ประพฤติได้อย่างประณีตก็เป็นสุขอย่างประณีต ไม่ประพฤติธรรมแล้วเป็นสุข ไม่มีตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ที่ไหน ประพฤติธรรมแล้วเป็นสุขนั้น มีตัวอย่างมาก ดังพระพุทธภาษิตซึ่งได้ยกมาตั้งบรรยายความในเบื้องต้นว่า "ธมฺมจารี สุขํ เสติ ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุข อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ ทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกหน้า" ดังนี้ ฯ

คำว่า "ธรรม" แปลว่าสภาพที่ทรงตัวอยู่ตามเดิมของตน คือที่ดีก็คงเป็นดี ที่ชั่วก็คงเป็นชั่ว ไม่ผันแปรเป็นอื่นไป ด้วยอำนาจความนิยมของคน ที่ดี แม้ใครจะว่าชั่วก็คงเป็นดีอยู่อย่างนั้น ที่ชั่ว แม้ใครจะว่าดีก็คงเป็นชั่วอยู่อย่างนั้น จะได้หันเหียนไปตามความนิยมของคน หามิได้ ฯ เมื่อเพ่งความหมายของคำว่าธรรมในที่นี้โดยตรง ก็ได้แก่ความดีกับความจริงประกอบกัน คือดีจริง ๆ ที่ดี แต่ไม่จริง ดังคำที่ยกย่องเยินยอกันเกินกว่าเหตุ คำเช่นนี้แม้เป็นสัณหวาจาคำที่ละเอียด ไม่เป็นผรุสวาจาคำหยาบ แลผู้พูดก็พูดด้วยเจตนาหวังดีก็จริง แต่ไม่จัดเป็นธรรม เพราะเกินความจริง ผู้ฟังที่มีสติย่อมค้านได้ หรือที่จริง แต่ไม่ดีดังคำพูดส่อเสียด แม้ผู้พูด ๆ จริงตามที่รู้เห็น ก็ไม่จัดเป็นธรรมเหมือนกัน เพราะเป็นเหตุให้โทษแตกสามัคคี บาดหมางกัน ฯ ฉะนั้น ธรรมจึงหมายถึงสภาพที่ดีควบกับความจริง เมื่อได้ลักษณะเช่นนี้แล้ว ย่อมทรง

ตัวอยู่ได้ ไม่ผันแปรเป็นอื่น ดุจทองคำธรรมชาติ ใครจะนำไปทำอะไรอย่างไรก็คงเป็นทองคำตามธรรมชาติอยู่นั่นเอง ฯ

การประพฤติธรรมนั้น คือการใช้ธรรมด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยใจ จึงได้ทางประพฤติธรรมเป็น ๓ อย่าง คือ ทางกายเรียก กายสุจริต ทางวาจาเรียก วจีสุจริต ทางใจ เรียก มโนสุจริต ฯ

อนึ่ง เมื่อกล่าวตามภูมิแห่งการประพฤติธรรม ก็มี ๓ ชั้น คือ ประพฤติธรรมชั้นต่ำ ๑ ประพฤติธรรมชั้นกลาง ๑ ประพฤติธรรมชั้นสูง ๑ ฯ

การประพฤติธรรมชั้นต่ำนั้น ท่านสอนให้ละโทษชั้นหยาบ ๆ ที่ปรากฏออกมาทางกายหรือวาจา โดยให้ดูคนอื่นเปรียบเทียบกับตน หรือนำตนเข้าไปเปรียบเทียบกับคนอื่น เช่นว่าชีวิตร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติ เชื้อสายวงศ์สกุล ของคนอื่น ๆ เขาก็รัก ของเรา ๆ ก็รัก เราไม่ชอบให้ใครมาเบียดเบียนชีวิตร่างกาย ละเมิดสิทธิ์ในทรัพย์สินสมบัติ ล่วงละเมิดในเชื้อสายวงศ์สกุลของเรา ไม่ชอบให้ใครมาพูดปดหลอกลวง พูดคำหยาบต่อเรา ฉันใดคนอื่นก็ไม่ชอบฉันนั้น เหมือนกัน เมื่อเราไม่ชอบให้ใครมาล่วงละเมิดเราเช่นนั้นแล้ว เรายังจะนำความล่วงละเมิดเช่นนั้นไปใช้กับคนอื่นก็ชื่อว่าไม่ยุติธรรม เพราะเอาเปรียบเขา ฯ อนึ่ง การไม่ล่วงละเมิดกฎหมายทางบ้านเมือง ขนบประเพณีและศีลธรรมอันดีของประชาชน ก็จัดเป็นการประพฤติธรรมชั้นต่ำได้ แต่เป็นอย่างทางโลกนิยม ไม่ใช่ธรรมนิยม เพราะบางอย่างไม่ผิดกฎหมาย แต่ผิดธรรมมีอยู่ ถึงอย่างนั้น ก็นับว่าดี เพราะมีคุณแก่หมู่ทำให้อยู่เย็นเป็นสุขตามโลกวิสัย

ป้องกันการเบียดเบียนกัน ให้ความยุติธรรมแก่กัน ฯ การประพฤติธรรมตามที่กล่าวนี้ ที่จัดว่าเป็นชั้นต่ำ เพราะยังเป็นโลกาธิปไตย ปรารภโลกคือผู้เป็นใหญ่ เป็นเครื่องเปรียบเทียบกับตนอยู่ ถ้าไม่มีผู้อื่นเป็นเครื่องเปรียบเทียบ ก็ประพฤติธรรมไม่ได้ จึงยังสู้การประพฤติธรรมชั้นกลางไม่ได้ ฯ

การประพฤติธรรมชั้นกลางนั้น ท่านสอนให้ประพฤติใกล้เข้ามาที่ตัวเอง คือให้พิจารณาดูตัวเองว่าเป็นอยู่แลเป็นไปอย่างไร เช่นว่า บัดนี้เรามีเพศ ภาวะ มีอาชีพอย่างนี้ เพียงเท่านี้ อากัปกิริยาที่ดีอย่างอื่นที่จะต้องประพฤติยังมีอยู่อีก มิใช่เพียงเท่านี้ เราติเตียนตัวเราโดยความประพฤติเสียทางกายวาจาได้หรือไม่ คุณความดีที่เป็นเครื่องเชิดชูตนมีแก่เราหรือไม่ ตลอดจนสอนให้พิจารณาดูว่าเรามี ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความพลัดพรากจากของรักของชอบใจเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้ เรามีเวลาอยู่ในโลกนี้ไม่เท่าไร ก็ต้องจากไป จะเหลืออยู่ก็แต่กรรม คือการงานที่ทำไว้ ดีหรือชั่ว ฯ การประพฤติธรรมด้วยการพิจารณาเช่นนี้ ที่จัดเป็นชั้นกลาง เพราะเป็นอัตตาธิปไตย ปรารภตนเป็นใหญ่ ปล่อยบุคคลอื่นซึ่งเป็นภายนอกเสีย มาหยิบเอาตน ซึ่งเป็นภายในขึ้นเป็นที่ตั้ง แต่เพราะยังมีตนอยู่ตราบใด ก็ยังต้องได้รับทุกข์อยู่ตราบใด ก็ยังต้องได้รับทุกข์อยู่ตราบนั้น เพราะตนเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ทั้งหลายจึงยังมีทางดีทางเสียอยู่ สู้การประพฤติธรรมชั้นสูงด้วยไม่ตั้งตนขึ้นไม่ได้ ฯ

การประพฤติธรรมชั้นสูงนั้น ท่านสอนให้ดูกรรมคือ การงานที่กระทำ เพราะตนกับกรรมเป็นของอยู่ในระดับใกล้กัน เมื่อดูตนก็เห็น

กรรม เมื่อดูกรรมก็เห็นตน เพราะตนเป็นเจ้าของกรรม เป็นทายาทกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว ก็ต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ฯ เมื่อพรากจิตจากการดูตนมาดูกรรม ก็จะเห็นกรรมเป็น ๒ อย่าง คือ กรรมที่เป็นบุญ เพราะเดินทวนกระแสของกิเลสอย่าง ๑ กรรมที่เป็นบาป เพราะเดินตามกระแสของกิเลสอย่าง ๑ ฯ กรรมที่เป็นบุญ ต้องมีการตระเตรียม มีความตั้งใจ บางอย่างต้องฝืนใจทำ เหมือนกลิ้งครกขึ้นภูเขา จึงชื่อว่าเดินทวนกระแสของกิเลส กรรมที่เป็นบาป ตรงกันข้าม เหมือนปล่อยครกลงจากภูเขา จึงชื่อว่าเดินตามกระแสของกิเลส ฯ อีกอย่างหนึ่ง บุญเหมือนความฉลาด บาปเหมือนความโง่ ความฉลาดต้องศึกษาอบรมให้มีความรู้จึงเกิดความฉลาด เพราะความฉลาดเกิดจากความรู้ ไม่มีความรู้ก็ไม่ฉลาด ส่วนความโง่ ไม่ต้องทำเช่นนั้น ก็มีเป็นพื้นอยู่แล้ว ความโง่มาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ที่เป็นตัวอวิชชา เป็นกิเลส เพราะทำจิตให้เศร้าหมอง ฯ

บุญหรือบาปที่เป็นตัวกรรม ยังมีกิเลสเป็นเชื้อ กิเลสนั้น ท่านจัดเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นหยาบ เป็นส่วนที่ล่วงออกมาทางกายหรือวาจา เรียก วีติกกมะ เช่น อภิชฌา ความมุ่งอยากได้สิ่งที่ชอบ ไม่เลือกทางดีทางชั่วผิดถูก พยาบาทมุ่งร้ายจนถึงทำร้ายผู้อื่น มิจฉา ทิฏฐิ ความเห็นผิดทำนองคลองธรรม ฯ กิเลสชั้นกลาง เป็นส่วนที่เกิดขึ้นกลุ้มรุมจิตให้กำเริบ เดือดร้อนกระวนกระวาย เช่น ราคะ ที่มีอาการคือความยินดี โลภะ ความอยากในอารมณ์ที่ชอบ โกธะ ความเดือดดาล โทสะ

ความประทุษร้ายใจ คือทำใจตนเองให้เดือดร้อน โมหะ ความหลงมัวเมา แม้ตัณหาความทะยานอยาก ก็อยู่ในข้อนี้ ฯ ชั้นละเอียด เปนอนุสัยนอนเนื่องอยู่ในสันดานหรือเปนอาสวะหมักหมมตกเปนตะกอนอยู่ เช่น ราคะความยินดี ติดอยู่ในอารมณ์ที่ชอบสงบตัวนิ่งอยู่เมื่อไม่มีอารมณ์ที่ชอบมายั่วก็ปรากฏเหมือนไม่มี หรือกามความใคร่ ปฏิฆะความยินร้าย ก็เช่นเดียวกัน เมื่อไม่มีอารมณ์ที่ชังมายั่วก็สงบตัว เฉยอยู่ดุจไม่มี อวิชชาความไม่รู้ตามเปนจริง ฯ ทั้งสามชั้นนี้ ชั้นหยาบ ละได้ด้วยการประพฤติธรรมชั้นต่ำ ชั้นกลาง ละได้ด้วยการประพฤติธรรมชั้นกลาง ชั้นละเอียด ละได้ด้วยการประพฤติธรรมชั้นสูง คือปัญญาความรู้ตามเปนจริงแก้อวิชชาความไม่รู้ได้แล้ว ก็เปนอันละกิเลสได้หมด การประพฤติธรรมนั้น ถ้ายังเปนชั้นต่ำหรือชั้นกลาง ต้องมีทั้งปหานกิจ คือบำเพ็ญบุญ เพราะยังละได้ไม่หมด ต้องสร้างกำลังบุญไว้เปนเครื่องมือในการละต่อไปอีก ส่วนการปฏิบัติธรรมชั้นสูงนั้น อยู่ที่ปหานะการละเปนกิจสูงสุด เพราะเมื่อละกิเลสได้หมดแล้ว ก็ไม่ต้องมีภาวนากิจ ผู้เช่นนี้ ชื่อว่าละบุญเสียได้ เพราะทำบุญบริบูรณ์ หมดแล้วไม่ต้องทำอีก ดุจนักเรียนที่ละการเรียนเสียได้ เพราะหมดกิเกสที่เปนเหตุให้ทำบาปแล้ว ต่อนี้ไปผู้เช่นนี้ เปนผู้ทำบุญทำบาปไม่ขึ้น ท่านจัดเปนแต่กิริยาสักแต่ว่าทำ ฯ

ธรรมย่อมอำนวยผลแก่ผู้ประพฤติ ตามกำลังแลตามชั้นแห่งการประพฤติ เหมือนกับอาหารย่อมอำนวยความอิ่มแลกำลังให้ตามขนาดที่บุคคลบริโภค ฉะนั้น ฯ การประพฤติธรรมนั้น จะเปนชั้นไหนก็ตาม

ผู้ประพฤติต้องอย่าเอาเปรียบต่อธรรม คืออย่าลดธรรมลงมาหาตนให้เขยิบตนขึ้นไปหาธรรม ปฏิบัติธรรมเพียงเล็กน้อยแล้ว จะหวังผลการปฏิบัติมากนั้น ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ นอกจากนี้จะต้องประพฤติธรรมให้ถูก ให้ดี ให้สมควรเป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติ แลให้สม่ำเสมอเป็นปกติ จึงจะเรียกว่าธรรมจารี ถ้าไม่สม่ำเสมอเป็นปกติ ก็เป็นธรรมจารีไม่เต็มที่ ธรรมจารีเต็มที่ก็เป็นสุขเต็มที่ ธรรมจารีไม่เต็มที่ ก็เป็นสุขไม่เต็มที่ ธรรมจารีบุคคลชาตินี้ก็เป็นสุข ชาติหน้าก็เป็นสุข เหตุนั้น สมเด็จพระ-ผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งในโลกนี้ทั้งในโลกหน้า ฯ จึงสมควรที่ผู้ต้องการความสุข เมื่อธรรมก็มีอยู่แล้ว และสามารถประพฤติธรรมได้ ทั้งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงชี้ทางแลตรัสบอกอานิสงส์ไว้แจ้งชัดเช่นนี้ จะพึงประพฤติธรรมให้เป็นธรรมจารีตามสามารถ พระธรรมเทศนาธรรมจารีกถา มีอรรถนิยมดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

วิทยุธรรมเทศนา

สติสัมปชัญญกถา

พระเทพเมธี วัดทองนพคุณ

แสดง ณ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์
วันศุกร์ที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๐๘

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ เทวฺเม ภิกฺขเว ธมฺมา กตเม เทวฺสติ จ สมฺปชญฺญญฺจ อิเม โข ภิกฺขเว เทวฺ ธมฺมาติ ฯ

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาในธรรมคือสติสัมปชัญญะ อันจัดเป็นธรรมมีอุปการะมากเป็นพิเศษ ในธรรรมประเภททั้งปวง บรรดามีในศาสโนวาทที่สมเด็จพระบรมโลกนาถทรงแสดงไว้ เพื่อให้เป็นไปสมควรแก่ภูมิแห่งปัญญา และอัธยาศัยของเวไนยชนนั้น ๆ ดังเช่น พระพุทธภาษิตที่เป็นอุทเทศปรากฏในเบื้องต้นนั้นว่า

เทวฺเม ภิกฺขเว ธมฺมา กตเม เทวฺ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ อิเม โข ภิกฺขเว เทวฺ ธมฺมา ฯ

ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ ธรรม ๒ อย่างเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างนี้ คือ สติ ๑ สัมปชัญญะ ๑ ดังนี้ ฯ

มีอธิบายว่า คำว่าสติ แปลว่าความระลึกคือนึกได้ คำว่า สัมปชัญญะ แปลว่าความรู้รอบคอบ ฯ เมื่อจะทำ จะพูด จะคิด กิจการถ้อยคำหรือ

เรื่องราวอย่างใดอย่างหนึ่ง นึกได้ก่อน หรืออีกอย่างหนึ่ง กิจที่ทำ คำที่พูด เรื่องที่คิดไว้แล้ว แม้ล่วงกาลนาน ก็ยังจำได้ไม่ลืม นี้เป็นอาการของสติ ฯ ความรู้ตัวในเวลากำลังทำ กำลังพูด กำลังคิด นี้เป็นอาการของสัมปชัญญะ ฯ

บุคคลทำพลาด พูดพลาด คิดพลาด ขาดความรอบคอบเตรียมตัว ก็เพราะขาดสติ หรือบุคคลผู้ทำแล้ว พูดแล้ว ลืมเสีย ไม่อาจนำมาเทียบกับการที่จะทำแลคำที่จะพูดต่อไป เพื่อหลีกความเสีย และเป็นไปในความดีเช่นนี้ ก็เพราะขาดสติเหมือนกัน ฯ บุคคลผู้เดินไปในคนหรือสิ่งของ ทำอะไร พูดอะไร คิดอะไร ยั้งไม่อยู่ จำไม่ได้เช่นนี้ เพราะขาดสัมปชัญญะ ฯ

อันสติกับสัมปชัญญะนี้ ย่อมเป็นประโยชน์แก่คนทุกจำพวก แก่ธรรมปฏิบัติทุกชั้น สมด้วยคำที่ท่านพระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ว่า "เทฺว ธมฺมา พหุการา สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ" ธรรม ๒ ประการ มีอุปการะมาก คือ สติ และสัมปชัญญะ ดังนี้ ฯ

บุคคลผู้หวังความดีความงามแก่ตน ควรเป็นคนมีสติสัมปชัญญะ แม้บางคนมักจะเป็นคนพลั้งเผลอ แต่เมื่อหมั่นอบรมเข้าก็คงจะดีขึ้น ฯ เมื่อจะยืน เดิน นั่ง นอน จะทำจะพูด จะคิด หัดให้นึกก่อนว่าจะทำอะไร กำลังทำก็หัดคุมความรู้สึกตัวอยู่ว่า ตนทำอย่างนั้น ๆ เมื่อหัดจนคุ้นเข้า สติสัมปชัญญะก็จะค่อยมั่น และความรอบคอบก็จะมีดีขึ้น ๆ โดยลำดับ แม้เคยเป็นคนมักหุนหันพลันแล่น ทำอะไรไม่ใคร่พ้นความขาด

ตกบกพร่อง อันให้ต้องแก้ที่หลัง และเดือดร้อนใจเนือง ๆ ก็ค่อยรอบคอบเรียบร้อยดีขึ้น ห่างจากความผิดพลาดเสียหาย ฯ

สติสัมปชัญญะนี้ เป็นธรรมคู่กัน สติหน่วงใจไว้ในอารมณ์ สัมปชัญญะผูกสติ สติจึงจะตั้งมั่น ถ้ามีแต่สติ ไม่สัมปชัญญะกำกับเป็นเครื่องผูก สติก็มักจะลอยไป เหมือนผู้ที่เจริญกรรมฐานแล้ว มักเห็นอารมณ์ต่าง ๆ ทำให้ตกใจกลัว บางทีถึงสติเสียก็มี ทั้งนี้ก็เพราะขาดสัมปชัญญะนั่นเอง ในหลักการเจริญกรรมฐานท่านจึงระบุองค์ธรรมของโยคีบุคคลไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า ต้องประกอบด้วย อาตาปี มีความเพียรเผากิเลส ๑ สัมปชาโน มีสัมปชัญญะ ๑ สติมา มีสติ ๑ ฯ นี้แสดงว่า สติกับสัมปชัญญะพรากกันไม่ได้ ต่างเป็นสัมปยุตตธรรมประกอบร่วมกันเสมอไป สติทำหน้าที่ในกิจใด สัมปชัญญะก็ย่อมทำหน้าที่ในกิจนั้น ต่างกันก็แต่อาการดังกล่าวแล้วในเบื้องต้น ฯ

สติสัมปชัญญะเป็นธรรมมีอุปการะใช้ได้ทั่วไปในกิจน้อยใหญ่หยาบละเอียด สูงต่ำ เป็นคดีโลกหรือคดีธรรมก็ตาม จึงได้มีธรรมภาษิตแสดงความสำคัญของธรรมข้อนี้ไว้ว่า 'สติ สพฺพตฺถ ปตฺถิยา" สติจำปรารถนาในที่ทั้งปวง ดังนี้ ฯ อนึ่ง สติกับสัมปชัญญะนี้เป็นธรรมคู่กันก็จริง แต่โดยมากเรียกธรรมปรากฏแต่สติอย่างเดียว เป็นประธาน เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ามีความหมายรวมถึงสัมปชัญญะด้วยโดยนัย ฯ

สตินั้นเป็นได้ทั้งดีทั้งชั่ว ด้วยอำนาจอารมณ์ที่ระลึก ฝ่ายดีเรียกสัมมาสติ ระลึกชอบ เมื่อบุคคลประกอบให้บริบูรณ์ย่อมสำเร็จผลในข้างดี ฝ่ายชั่วเรียก มิจฉาสติ ระลึกผิด ย่อมอำนวยผลในข้างชั่วเป็นโทษทุจริต

ให้เกิดความเสียหายเดือดร้อน ฯ ในพระพุทธภาษิตนี้ประสงค์สัมมาสติ อันเป็นฝ่ายดีอย่างเดียว ฯ สติฝ่ายดีนี้ เมื่อยังมีกำลังอ่อนทำหน้าที่ระลึก เช่นสติของสามัญชนทั่วไป หรือเช่น จำพวกอนุสสติ ฯ เมื่อมีกำลังกล้า ทำหน้าที่จำเป็น สติพละ ฯ เมื่อเป็นใหญ่ทำหน้าที่ข่มความหลงลืมได้เป็น สตินทรีย์ ฯ เมื่อได้ปัจจัย คือความเพียรและสัมปชัญญะอุดหนุนเต็มที่อยู่แล้ว ย่อมทำหน้าที่ตั้งมั่นเป็น สติปัฏฐาน ฯ เมื่อตั้งมั่นดีเช่นนั้นแล้ว ทำหน้าที่พิจารณาเป็น อนุปัสสนาสติ ฯ เมื่อรวมกำลังสติทั้งหมดนั้นเข้าสู่จุดอันเดียวทำหน้าที่ตรัสรู้เป็น สติสัมโพชฌงค์ สติมีทั้งชั้นต่ำทั้งชั้นสูงสุดฉะนี้ ฯ อนึ่ง สตินั้นมีความใช้ได้ทั่วไปในธรรมทั้งปวงฉันใด แม้สัมปชัญญะก็พึงทราบโดยนัยฉันนั้น ฯ ในที่นี้จะแสดงสติสัมปชัญญะอันเป็นไปในธรรม คือ อัตตัญญุตา ความเป็นผู้รู้จักตน พอเป็นตัวอย่าง ฯ

อัตตัญญุตา ความเป็นผู้รู้จักตน คำว่าตนนั้น เมื่อว่าโดยทางที่จะเข้าใจง่าย ๆ ก็คือร่างกายของเรานี้ ซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งธาตุ ๖ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ มีผิวพรรณสัณฐานต่าง ๆ กัน มีคุณธรรม มีความรู้ มีความฉลาด ยิ่งหย่อนกว่ากัน ตามที่ได้ศึกษาอบรมสั่งสมมาต่าง ๆ กันอย่างไร ฯ ความจริง ตนนั้นเป็นกลาง ๆ เมื่อแรกเกิดมา ยังหาจัดว่าเป็นดีเป็นชั่วไม่ แต่ที่จัดว่าเป็นดี ก็ต่อเมื่อทำดี จัดว่าเป็นชั่ว ก็ต่อเมื่อทำชั่ว จัดว่ามีประโยชน์ ก็ต่อเมื่อทำการที่เป็นประโยชน์ จัดว่าไม่เป็นประโยชน์ ก็ต่อเมื่อไม่ทำการที่เป็นประโยชน์ ฯ การที่บุคคลจะเป็นคนดี เป็นประโยชน์ ตลอดจนเป็นที่รัก เป็นที่นับถือของผู้อื่น ก็เพราะมาพิจารณาให้รู้ให้เห็นตนของตนตามความเป็นจริงว่า

ทุกคนที่เกิดมาไม่มีใครอยากเป็นคนชั่วคนเลว อยากเป็นคนดีด้วยกันทั้งนั้น แต่เพราะไม่รู้จักตัวของตัวเองว่าเป็นคนดีหรือเป็นคนชั่วอยู่อย่างไร เพราะโทษคือความไม่รู้นี้เองปิดบังเสีย ทำให้หลงสำคัญผิดคิดเห็นว่าตัวเป็นคนดีทั้งที่ตัวเป็นคนชั่ว แล้วประพฤติตัวตามที่สำคัญผิดนั้น จึงเป็นเหตุให้ตัวไม่สามารถจะเป็นคนดีขึ้น และเพราะไม่มีหลักในการทำ คือ ความรู้ในทางที่ถูกที่ชอบ กระทำตามอำนาจกิเลส คือความโลภเห็นแก่ได้ ความโกรธเคืองแค้น ความหลงงมงายไม่รู้จักผิดชอบความใคร่ ความริษยา พยาบาท การที่ทำนั้นจึงเป็นไปเพื่อก่อทุกข์เบียดเบียน ตัดรอน ประโยชน์สุขของกันแลกัน ตนของคนทั้งหลายจึงได้รับจำแนกออกไปตามกรรม คือการกระทำนั้น ๆ ว่านี่คนพาล นี่บัณฑิตนี่สัตบุรุษ นี่อสัตบุรุษ นี่คนโง่ นี่คนฉลาด เพราะการกระทำนั้นเองยังจำแนกให้เห็นว่า มีอัธยาศัยน้ำใจเป็นอย่างไร ความรู้ความฉลาดเป็นอย่างไร โง่เขลาเพียงไร ฯ

เพราะฉะนั้น ผู้รักตนปรารถนาจะให้เป็นคนดี จึงต้องรู้จักตนตามความเป็นจริง การที่จะรู้จักตนตามความเป็นจริงนั้น ต้องอาศัยการพิจารณา หลักในการพิจารณาตนนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนไว้ในพระสูตรให้พิจารณาโดยใจความว่า "เราว่าโดยคุณธรรม คือศรัทธาศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เพียงไร" กล่าวคือว่าโดย ศรัทธาเรามีความเชื่อเหตุผลถูกต้องสมบูรณ์หรือไม่ ว่าโดยศีล เรามีความประพฤติทางกายวาจาดีเรียบร้อยหรือยัง ว่าโดยสุตะ เรามีการศึกษาอบรมสมควรแก่ฐานะของตนเพียงไร ว่าโดยจาคะ เรามีการเสียสละแรงทรัพย์แลปัญญาของตน

ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น แก่ส่วนรวมเพียงไร ว่าโดยปัญญาเรามีความรู้ ความฉลาดในทางเสื่อมทางเจริญ และในทางหลีกจากความเสื่อมมาประกอบ ความเจริญ ทางสุขทางทุกข์ ทางนรก ทางสวรรค์ ตลอดจนทางพ้นทุกข์ เพียงไร ฯ อนึ่ง เราว่าโดยชาติ ตระกูล ทรัพย์สมบัติ ยศศักดิ์ บริวาร วิทยา ความรู้ อำนาจหน้าที่ เพียงเท่านี้ ๆ ความประพฤติตน วางตน ของเราสม-ควรแก่ชาติตระกูลเป็นต้นเพียงไร ฯ เมื่อบุคคลมารู้จักตนด้วยการพิจารณา ตนตามความที่มี ที่เป็นจริงอย่างไรแล้ว ถ้าเห็นว่ายังขาดคุณธรรมทั้งหมด หรือบางประการ ก็จะได้พยายามสั่งสอนอบรมคุณธรรมอันจะเป็นเครื่อง แต่งตนให้เป็นคนดี คนมีความสามารถที่จะทำความเจริญให้แก่ตนแลคน อื่นได้ แลจะได้แก้ไขประพฤติตนวางตน ให้เหมาะสมแก่ฐานะที่เป็นอยู่ ฯ ฉะนั้น การพิจารณาตนจึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเหตุให้รู้จักตนแลแก้ไขตน ให้เป็นไปในทางที่ดี ที่ชอบ ฯ

ก็วิสัยคนผู้รู้จักแก้ไขตนด้วยความฉลาด ย่อมต้องฟังเหตุผลของ ผู้อื่น ซึ่งเปรียบเหมือนส่องดูเงาหน้าของตน เพราะผู้ที่รู้จักหน้าของตน ได้ ก็ด้วยอาศัยส่องดูเงาหน้าของตนที่ของใส ๆ หรือของมีเงา เช่นน้ำใส ๆ นิ่ง ๆ หรือที่กระจกเงา จึงรู้ได้ว่าหน้าตาของตนเองเป็นอย่างไร แต่การ เห็นในกระจก ก็เห็นแต่เงาข้างนอก หาเห็นซึ่งเข้าไปถึงจิตใจหรือคุณธรรม ไม่ การที่จะเห็นซึ้งเข้าไปถึงจิตใจตลอดถึงคุณธรรมความดีความชั่วของตน นั้น จำต้องมีสติสัมปชัญญะพิจารณาตนเองอย่างใกล้ชิดให้รู้อยู่เสมอ จึงได้ มีพระพุทธภาษิตตรัสเตือนไว้ว่า "ปฏิมํเสตมตฺตนา" ท่านจงพิจารณาตน นั้นด้วยตนเอง ดังนี้ ฯ

การพิจารณานั้นเริ่มต้นด้วยการพิจารณา กิจที่จะทำคำที่จะพูด เรื่องที่จะคิด ให้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นไปด้วยจิตใจอย่างไร มีเมตตากรุณาเป็นต้นบันดาลให้ทำ หรือมีความโลภเห็นแก่ได้ ความเคืองแค้น ความหลงผิดเป็นต้นบันดาลให้ทำ ถ้าพิจารณาแล้ว เห็นว่า มีเมตตากรุณาเป็นต้น บันดาลให้ทำและการทำนั้นดี เป็นประโยชน์ตนและคนอื่น เป็นธรรม เป็นวินัย ก็ทำ ถ้าพิจารณาแล้ว เห็นว่ามีความโลภเห็นแก่ได้ ความโกรธเคือง ความหลงงมงายเป็นต้น บันดาลให้ทำ มีมูลเหตุอันเศร้าหมอง และการทำนั้นเป็นเหตุก่อทุกข์ยาก ความเดือดร้อนแก่ตนและคนอื่น เป็นเหตุก่อศัตรู สร้างเวรและภัย ก็งดเสียไม่ทำ เมื่อมีสติสัมปชัญญะคอยพิจารณาดูตนและปฏิบัติอยู่เช่นนี้ จะทำให้รู้จักจิตใจของตนดีขึ้น และคอยระวังการทำการพูด และความคิดให้เป็นไปในทางดี

แต่เพราะการศึกษาให้รู้จิตใจของตนนี้เป็นงานละเอียดทำยาก จึงมีน้อยคนที่จะทำได้ โดยมากไม่ใคร่สนใจอยากรู้จิตใจของตน แต่กลับสาละวนสู่รู้จิตใจของคนอื่น ลืมตนเองเสีย จึงเล็งไม่เห็นความสำคัญของจิตใจตามความเป็นจริงว่า เป็นตัวการต้นเหตุแห่งความเสื่อม และความเจริญทั้งปวงทีเดียว เพราะดีชั่วย่อมขึ้นอยู่ที่จิตใจของตนทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้จึงได้มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า "จิตฺตสฺส เอกธมฺมสฺส สพฺเพว วสมนฺวคู" ความว่า ทุกอย่างทีเดียวเป็นไปตามอำนาจแห่งธรรมอันเดียวคือจิต ดังนี้ ฯ อัตตัญญุตา ความเป็นผู้รู้จักตน ด้วยการพิจารณาตน โดยมีสติสัมปชัญญะเป็นอุปการะ มีผลสองทาง ทางหนึ่งแก้ไขความเสื่อมที่มีในตนให้หมด

ไป ทางที่สองสร้างเสริมความเจริญของตนให้พอกพูนขึ้น คุณธรรมข้อนี้จึงเป็นเครื่องแต่งคนให้เป็นคนดี เป็นสมบัติผู้ดี ท่านจึงจัดเป็นสัปปุริสธรรมประการหนึ่งฉะนี้ ฯ

เพราะฉะนั้น สาธุชนจึงควรเจริญสติสัมปชัญญะให้ไพบูลย์ตามสามารถ ซึ่งเป็นเครื่องเพิ่มความรอบคอบแลช่วยให้ใช้ปัญญาความฉลาดในทางที่ถูกที่ชอบ อันจะบังเกิดผลดี เพราะปัญญาความฉลาด หากขาดหรือหย่อนสติความเฉลียว ก็มักทำให้ทะนงตัว ไม่ยอมฟังเหตุผลของคนอื่น ถึงจะมีความคิดทะลุปรุโปร่ง ก็มักจะเพ่งไปแต่ด้านเดียว ไม่เฉลียวถึงผลได้ผลเสีย ทำนองเดียวกับนักเล่นหมากรุก ที่มองแต่ตารุกตาจนเพียงทางเดียว ไม่มองดูให้ทั่วทั้งกระดานถึงทีหนีทีไล่ ทำอะไรจึงมักจะง่ายเมื่อคิด แต่คิดเมื่อทำถ้ามีสติสัมปชัญญะกำกับอยู่ จะช่วยให้ทำอะไรรอบคอบ ไม่ล้มเหลวพลาดพลั้งเมื่อปลายมือ ฯ พระธรรมเทศนาว่าด้วยสติสัมปชัญญะ มีอรรถนิยมดังวิสัชนามาด้วยประการฉะนี้ ฯ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรุงธน 1030/33–34 ข้างโรงพยาบาลสมเด็จพระปิ่นเกล้า ถนนตากสิน กรุงเทพมหานคร นายเล็ก ต่ายสกุลทิพย์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. 2517 โทร. 681195